

Részletek az aradi fényképezés múltjából

Fényírda Aradon

A színháztörténeti könyv anyaggyűjtése során több száz színészkép járt a kezemben, sok olyan színészfotó is, amelyet képeslapként árultak. Ezekkel foglalkozni igazi múltidézést jelentett, a ruhák, a frizurák, a beállított pózok tökéletesen idézték a kort, amelyben a képek születtek.

Az 1882-ben megjelent Budapesti Fényképezési Lapok erről így ír: *„A társadalom egyik osztályának tagjai, a színészek és színésznők, nagyon megkönnyítik a fényképész munkáját (...) míg ugyanis mi, közönséges emberek sohasem vagy csak nagyon ritkán szoktunk olyan kritikának kitéve lenni, melyben állásunk és testünk mozdulatai alkotják a bírálat tárgyát, addig a színészeknek ez mindennapi foglalkozásuk”.*

Emellett a fotók nagy része igazi profi munkának tűnt, találtam nem egy jól sikerült Aradon készült színészfotót, képeslapot is. Hogy kik készítették, nem volt nehéz kitalálni. Nem volt olyan kép, amely alján ne díszelgett volna – reklámként – a fotográfus vagy a cég jól olvasható megnevezése, logója, mintha igazán ők lennének a fontosak (a színész neve gyakran csak a hátlapon szerepelt). A leggyakrabban: Kossák, Honisch, Simonyi Ferenc, Klass György, Uher Ödön, Kerpel Izsó, Dunky fivérek, Décsey, Fekete, Kozmata, Rottmann stb. neve szerepelt, a híres Kossáknak és Kozmatának Aradon is volt fotószalonja. Ezek a maguk idejében, a 19. század végén, a 20. század első évtizedeiben igen elismert, jól kereső szakemberek voltak, munkájuk közel állt a művészetéhez. De eddig hosszú út vezetett.

A „hétköznapi” személyek megörökítése iránti igény Európában a 18. századtól kezdődően kezdett elterjedni, de a festett arcképek igen drágák voltak, no meg a portréfestők sem tudták már a sok kérelmet teljesíteni. Valami olcsóbb, egyszerűbb megoldás kellett, ekkor fedezték fel a maguk számára a már ismert

árnyképet, amely sziluett néven vált népszerűvé. Elnevezését a fukarságáról híres Étienne de Silhouette (1709–1767) francia pénzügyminiszterről kapta, valószínű azért, mert ő ilyen árnyképeket csináltatott a családtagjairól a drága festmények helyett.

A legegyszerűbb sziluett elkészítéséhez nem volt szükség sok időre, sem sok pénzre, csak megfelelő kezűgyességre (az elkészítés technikájával érdemes többet foglalkozni, mert az árnyképek ismét divatba jöttek.) A sziluett elsősorban oldalportré volt, úgy készült, hogy a hátulról megvilágított modell árnyékát körberajzolták egy fekete vagy fehér lapon, s aztán az elkészült papírkontúrt körbevágták, a „negatív” (világos) felét elhagyták, a „pozitív” (sötét) papírrészt egy kartonra helyezték, melynek színe élesen elütött a ráhelyezett papírképtől, így vált láthatóvá a modell oldalárcképe.

A hagyományos, kézzel (fotó nélkül) készített árnyképek a 18–19. század fordulóján hazánkban is igen népszerűek voltak. Kazinczy és köre nagy tehetséggel művelte e műfajt, amely azonban az 1850-es évekre, éppen a fotó elterjedése miatt fokozatosan háttérbe szorult. A Színházi Életben megjelent színész-árnyképeket egy-egy rövid bökvers kísérte, pld.:

Ezek az árnyképek kitűnőek,

*belőlük én is rendelek,
ha rájuk nézel, látod, hogy a
színészek mily sötét emberek."*

A millenniumi kiállításon, Budapesten a közönség szórakoztatását többek között árnyjáték-élőbemutatók is szolgálták.

Sikeresebb kísérlet a 19. század közepén a dagerrotípiára, Joseph Nicéphore Niépce és Louis Daguerre feltalálták a camera obscura (fekete doboz) által alkotott kép rögzítését. A francia állam a találmányt életjáradék fejében megváltotta, és a világnak ajándékozta, hogy bárki szabadon foglalkozhasson a fényképezéssel. 1839. augusztus 19-én a Francia Tudományos és Képzőművészeti Akadémia együttes ülésén hihetetlen nemzetközi érdeklődés közepette ismertették a dagerrotip fényképek készítését, részletezve a vegyi eljárást, ezt a napot tekinthetjük a fényképezés megszületésének. A szakmának lett védőszentje is Szent Veronika személyében. (Az ő története ismert a Bibliából: odaadta kendőjét a keresztet vivő Jézusnak, aki megtörölte az arcát vele, s a kendő rögzítette a Megváltó vonásait.)

A dagerrotípiára mindenki számára elérhető közelségbe hozta a megfizethető portré lehetőségét. Csak Párizsban 1847-ben 2000 kamerát és 500 000 hozzá való lemezt adtak el. 1849-ben ugyanitt már közel 100 000 dagerrotip portrét készítettek. A fotográfia megkezdte világhódító útját!

Magyarországon a képrögzítő eljárást, a fényképezést 1840 augusztusában mutatta be Vállas Antal a Magyar Tudományos Akadémia tagjainak. Az 1850-es, 60-as évektől kezdtek létrejönni a fotóműhelyek, műtermek, amelyek kezdetben nem sok bevétellel dolgoztak, de a század utolsó harmadára a fotográfia már tekintélyes „iparágá” vált.

A magyar Fényképészek Köre átvette és publikálta az Európa szerte elterjedt szakmai újításokat, kialakította a fényképészek mesterségének szimbólumait a többi mesterség jelképeinek mintájára, s javasolta, hogy ezeket a képeken tüntessék fel. (Így kerülhetett minden egyes fényképre az adott fotográfus logója.)

Kezdetben jogilag még művészeti ágként volt számon tartva, nem vonatkoztak rá az ipartörvény rendelkezései, működése sem engedélyhez, sem képesítéshez nem volt kötve. Majd az 1902-ben kiadott XVII törvénycikk szerint a többi iparággal azonos besorolást nyert, de a fényképészek helyzete még mindig bizonytalan volt. A szakmájuk állapotáról a századforduló fényképész-szaklapjának, a Fénynek szerkesztője így ír:

Nem vagyunk művészek, mert csak nemrégien lettünk ledegradálva, de még iparosok sem vagyunk egészen, mert sem iparhatóságunk, sem iparkamaránk nincsen, tehát foglalkozásunk képesítéshez kötve nincs, szakiskolánk nincs, állásunkat védelmező testületünk sincs.

A hiányolt intézmények aztán lassan kialakultak, de ennek voltak hátrányai. Adózni kellett minden egyes fénykép után, erről humoros írás is született:

- csúnya arcú arckép után az adó 5 korona
- szép arcú után 20 korona
- ragyák eltünttetése 10 korona
- bajusz csinálás (diákoknak) 15 korona
- nagy száj kicsinyítése (anyósoknak) 5 korona
- ábrándos arcvonás készítése (szerelmes lányoknak) 8 korona.

A század végére a fotózás országosan elterjedt iparággá vált, s jelentős helyet kapott Arad kisiparában is. Az 1891 eleji országos népszámlálás adatai alapján az iparosok és kereskedők címjegyzékében Budapesten 74, Aradon 8, Pozsonyban

és Kolozsváron 7, Temesváron, Debrecenben, Zágrábban 5, Pozsonyban, Sopronban, Szabadkán 4, Szegeden 3 fényképészt tartottak nyilván.

Tehát a vidéki városok közül Aradon volt a legtöbb fényképész, akik műhelyeikben egyúttal portré készítéssel, papír és könyvkereskedéssel is foglalkoztak. 1902-re a számuk 9-re emelkedett, ők a következők: Csillagi és Ruttkai; Czóty Nándor (Gödör utca 1.); Klapuk Alajos János (Minorita palota); Koch Zsigmond (Őz utca 1.); Pap Béla (Desseffy utca 6.); Ravasz Imre (Petőfi utca 10.); Rottmann Fülöp (Templom utca 2.); Hutkai Fülöp (Simonyi utca 1.); Vidéki Ferenc (Dezső utca 1.).

Aradon 1860-ból van az első adat fényképész üzletről, és pedig Auerbach és Kozmata „fényírdájáról”, amely a Forray utcában működött. Auerbach Miksa (1840–1898) életéről keveset tudok, de annál többet Kozmata Ferencről (1839–1902). Ő Simonyi Antal műtermében tanulta a fényképész szakmát, 1862 és 1866 között dolgozott Aradon, ezután Pestre költözött, ahol 1871 végén az akkor megalakuló Magyar Fényképész Egylet alelnökévé választották. Ez volt a magyar fotográfusok első szakmai szervezete. Budapesten ő honosította meg az első fénynyomdat, 1874-ben nyerte el az udvari fényképész címet. 1885-ben a Budapesti Általános Országos Kiállítás Fényképészeti Vállalatának tagjaként Klösz György mellett ő végezte a fényképészeti munkákat.

Az Aradi Fotóklub 1906-ban alakult, elnöke Stengl Emil, titkára Guls Emil volt, 1911-ben új vezetőséget választottak. Számos nemzetközi megmérettetésen vettek részt (Budapest, Berlin, Drezda, Bécs, Frankfurt, Hamburg, Riga, Kiev), és ritkán tértek haza díj nélkül. A szervezés feladatát Matusik Márton és Jacques (Jakab) Faix vállalta fel. Ez utóbbi a magyar fotóművészet elismert klasszikusa, akivel a magyar fotótörténeti sorozat 2005-ben megjelent 36-ik kötete foglalkozik, köztülve a fényképész 1899 és 1913 között készített impresszionista hangulatú, igen változatos témájú, nemzetközi híré fotóit.

Jacques Faix Aradon született 1870-ben (Jakabnak keresztelték ugyan, de ő szívesebben használta neve francia formáját), a szabómester édesapja Felvidékről került ide. Jakab kitanulta az asztalos mesterséget, majd itt hozott létre zongorakészítő üzemet az apósától (Koditek Vincétől) örökölt asztalosműhelyben a Batthyány utca 25 szám alatt. Itt kezdett fotózni, tevékenysége e téren a magyar piktoralista fotózás csúcspontjának idejére, a 20. század elejére esik a Monarchia egyik legjelentősebb jómódú polgárvárosának számító Aradon. Közéleti tevékenysége is jelentős, tagja a Kölcsey Egyesületnek, szalonja ismert értelmiségi-művész találkozóhely volt, Ady Endre és Pablo Casals is vendégeskedett nála. A ház vonzereje a zene, a művészetpártolás, a fotózás volt, és nem utolsósorban a két zongorista feleség, az első Pessek Mária tragikus véget ért. (Vele 1901-ben házasodott össze, gyermekük Frigyes). A második asszony Reitter Ilona is ismert zongoraművésznő volt. Életükről az aradi impériumváltás utáni időszakáról keveset tudunk, nehezen éltek, egyre kevesebb fotó és zongora készült, fiuk Magyarországra távozott. 1945 után a házukat is elvesztették, zongorajavításból, hangolásból éltek. Jakab 1950-ben, felesége 1981-ben halt meg. Az Aradi Fotóklub tulajdonában lévő 57 eredeti bróm alapú fénykép közül nem egy viseli az ő aláírását.

A klub fénykora 1920-ig tartott, utána új vezetőséggel, új irányelvekkel folytatta a működését, de erről és az egész aradi fényképezésről is keveset tudunk. Monográfiát, tanulmányt kerestem, sajnos csak Mircea Boran rövid összefoglalóját találtam (Vagy rossz helyen kerestem? Még a „Foto Club Arad” honlapján sem találtam bővebb információt.)

Néhány jelentősebb hivatásos fotós nevével Szakács Margit munkájában találkoztam, ő a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárának volt vezetője, több évtizedes munkával összeállította a magyarországi hivatásos fényképészek névsorát 1840 és 1945 között. Aradiak ebből a következők:

Auerbach és Kozmata, Forray u.1860

Auerbach Miksa (1840–1898), Forray u. (gróf Nádasdy-féle kert) 1860–1898

Auerbach és Társa, 1875 körül

Auerbach és Warga, 1870–1880

Balassa Ferenc, Waitzner János u. 2. (Minorita palota) 1910 k.

Berze Gyula, 1890–1900

Csillagi Lajos, Aczél Péter u. 2. 1880–1890

Csillagi és Rutkai, Aczél Péter u. 2. 1890–1900

Drescher L., Templom u. 1874–1875

Drescher és Weisz, Templom u. (Zárda kertben) 1880 k.

Fett Ferdinánd, Városház u. 6. (saját ház 2. emeletén) 1860–1870

Fischer József, 1870 k.

Honisch, 1910 k.

Honisch L. István udv. fényk. 1895-ben, Szabadság tér 16. (Domány palota) 1890–1899

Honisch L. István udv. fényk. 1895-ben, Templom u. (Minorita palotával szemben)

Kossak József udv.fényk.1896-ban, Templom u.2. 1898–1905

Kossakné és Schwarz, 1910-es évek

Kozsmann Gusztáv (Rottmann utóda), Aréna kert 1880–1995

Kozmata Ferenc (1846-1902) udv.fényk.1874-ben, 1863–1866

Krauss Béla, Forray u. 1. 1881–1890

Krauss és Klapok, Templom u.

Krauss és Klapok, Forrai u.1. 1881–1891

Lőger Gusztáv, Főtér 41. (Rosa ház) 1865–1800

Malmos Gábor, 1870 k.

Menczer József, 1900 k.

Morschl Georg, Neu-Arad 1898 k.

Oroszy Lajos (azelőtt Kossak)

Papp Béla (azelőtt Krauss), Forray u.1. 1890 k.

Ravasz Imre, Főtér 15. (a Kereskedelmi és Iparbank kertjében, a Nádorhoz c. szálloda átellenében) 1873–1890

Ravasz és Weisz, Főtér 41. (a Kereskedelmi és Iparbank kertjében, a Nádorhoz c. szálloda átellenében) 1875

Rottmann Farkas, Fő tér 22. 1867 k.

Rottmann Fülöp (később Rottmann és Tsa), Fő tér (Maffei-féle ház) 1860–1871

Rottmann és Társa, Fő tér, Maffei-féle ház (Megyeházzal szemben) 1870–1880

Rottmann és Zemplényi, Fő tér, Maffei-féle ház (Megyeházzal szemben) 1860 k.

Ruhm Ödön, Rákóczi u.13. 1900 k.

Rutkai Fülöp, Aczél Péter u.2. (br. Bohus-ház) 1896–1906

Schimandl T. 1890 k.

Steinitzer Dezső 1920 k.

Stockmann N., Fő tér 41. (Rosa-féle ház) 1865–1870

Stojkovits és Békés 1918

Urai János, Forray u.1. 1910–1915

Vágó Imre, Tótkomlós 1908

Weisz Hugó, Forray u.1. 1886–1917

Weisz Hugó, Andrássy tér 16.

Weisz Károly, 1880–1896

Weisz Leopold, 1919

Jó volna többet tudni az aradi fotózásról, biztos vannak e téren tájékozott szakemberek, talán készül ebből is egyszer monográfia.

Bár igaz, hogy a papír alapú fényképezés már a múlté, a digitális fényképezőgépek kiszorították a hagyományos gépeket. Pedig a régi papírképeket nézegetni esztétikailag nagyobb örömet jelent, mint az okostelefon képernyőjén futtában megjelenő felvételeket.

Piroska István

Nyugati Jelen Évkönyv. 2019

Forrás:

Szakács Margit, Fényképészek és fényképműtermek Magyarországon (1840–1945), Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1997.

Götz Eszter, Egy úr Aradról, Jacques Faix (megjelent: Fotóművészet (folyóirat) Budapest, 2005/3-4

<http://docplayer.hu/13548403-Szabadkai-fenykepeszek-a-szazadfordulon.html>

<http://doktori.btk.elte.hu/art/bakipeter/diss.pdf>

Magyarország iparosainak és kereskedőinek lak-és címjegyzéke 1902

www.fotoklikk.hu/kozmata-ferenc